

ТЮТЮННИК Ю.М.,
канд. екон. наук, доцент,
Полтавська державна аграрна академія

ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Ключевые вопросы, которые рассматриваются:

- *Проведено обобщение направлений оценивания финансовой устойчивости аграрных предприятий.*
- *Предложена методика анализа факторов изменения порога рентабельности и запаса финансовой устойчивости.*

Key issues that are examined:

- *General conclusion of directions of estimating of financial stability of agrarian enterprises.*
- *The proposed method of analysis of factors of changing of limit of profit and stock of financial stability.*

Постановка проблеми. Однією з найважливіших характеристик фінансового стану аграрних підприємств є забезпечення стабільності їх діяльності. *Фінансова стійкість* – це здатність підприємства функціонувати й розвиватися, зберігати рівновагу активів і пасивів у мінливому економічному середовищі, що гарантує його платоспроможність та інвестиційну привабливість у довгостроковій перспективі в межах допустимого рівня ризику.

Стійкий фінансовий стан досягається при достатності власного капіталу, ефективній структурі активів, достатньому рівні рентабельності з урахуванням операційного й фінансового ризиків, при високій ліквідності, стабільних доходах і широких можливостях залучення позикових коштів.

Оцінка фінансової стійкості, як критерія надійності, дозволяє зовнішнім суб'єктам аналізу визначати фінансові можливості аграрних підприємств на тривалу перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукових літературних джерел з даної проблеми показало, що вагомий внесок у теорію та методологію аналізу фінансової стійкості аграрних підприємств зробили такі відомі вітчизняні й зарубіжні вчені як П.Ю. Буряк, Ф.Ф. Бутинець, М.Я. Коробов, Г.О. Крамаренко, Л.А. Лахтіонова, Л.О. Лігоненко, О.В. Павловська, П.Я. Попович, Г.В. Савицька, Ю.С. Цал-Цалко, М.Г. Чумаченко, Н.П. Шморгун та багато інших.

При цьому існуючі методики аналізу фінансової стійкості передбачають проведення досліджень у декілька етапів, склад і кількість яких, а також порядок розрахунку показників у літературних джерелах відрізняються залежно від завдань аналізу й тлумачення поняття «фінансова стійкість». Як правило, аналіз фінансової стійкості проводиться в наступній послідовності (напрями аналізу):

- розрахунок за даними балансу системи відносних показників (фінансово-економічних коефіцієнтів), які характеризують фінансову стійкість підприємства з точки зору структури й стану майна та джерел формування капіталу;

- розрахунок за даними балансу системи абсолютних показників, які характеризують забезпеченість запасів джерелами формування й дозволяють визначити відповідний тип фінансової стійкості підприємства;

- розрахунок за даними звіту про фінансові результати показників порогу рентабельності й запасу фінансової стійкості.

Разом з тим, в адаптаційному періоді функціонування аграрного ринку в умовах СОТ багато аспектів оцінювання фінансової стійкості діяльності сільськогосподарських підприємств вимагають подальших поглиблених досліджень щодо ефективного управління фінансовими ресурсами. Так, недостатньо уваги дослідників приділено чинникам формування показників фінансової стійкості. Потребує суттєвого удосконалення методика факторного аналізу порогу рентабельності й запасу фінансової стійкості.

Метою статті є формування методики оцінювання впливу операційного доходу, постійних і змінних витрат на динаміку показників порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості аграрних підприємств.

Результати досліджень. Фінансово-економічні коефіцієнти та абсолютні показники типу фінансової стійкості визначаються за інформацією бухгалтерського балансу й характеризують фінансову стабільність підприємства з точки зору насамперед співвідношення між власними та позиковими фінансовими ресурсами. Поряд із цим, оцінка фінансової стійкості передбачає аналіз факторів формування показників, які характеризують стабільність функціонування аграрного підприємства з позиції забезпечення прибутковості операційної діяльності. Серед цих показників чільне місце належить *порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості*, розрахунок яких проводиться за інформацією форми №2 «Звіт про фінансові результати» (табл. 1).

Таблиця 1

Вихідна інформація для розрахунку порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості

Показники	Умовні позначення	Порядок розрахунку за даними форми №2 (рядки)
Операційний дохід	<i>ОД</i>	035+060
Операційні витрати	<i>ОВ</i>	040+070+080+090
у тому числі: змінні витрати	<i>ЗВ</i>	040 x ((230+240+250)÷280)+090
постійні витрати	<i>ПВ</i>	040 x ((260+270)÷280)+070+080
Маржинальний дохід	<i>МД</i>	<i>ОД – ЗВ</i>
Прибуток (збиток) від операційної діяльності	<i>П</i>	100 (105)

Показник порогу рентабельності визначається за формулою:

$$ПР = \frac{ПВ}{КМД}, \quad (1)$$

де *ПР* – поріг рентабельності, тис. грн.;

ПВ – постійні витрати, тис. грн.;

КМД – питома вага (коефіцієнт) маржинального доходу в операційному доході:

$$КМД = \frac{МД}{ОД}. \quad (2)$$

Отже, поріг рентабельності – це вартісний показник, який характеризує суму операційного доходу, що забезпечує повне покриття операційних витрат, тобто беззбитковість операційної діяльності підприємства. Чим менша величина порогу рентабельності, тим більш фінансово стійким є підприємство. Проте в умовах суттєвого зростання операційного доходу в більшості випадків одночасно зростають і операційні витрати, а значить і поріг рентабельності. Тому важливо забезпечити перевищення темпу приросту операційного доходу над темпом приросту порогу рентабельності, в результаті чого

відбуватиметься зниження питомої ваги порогу рентабельності в операційному доході. Це означатиме, що більша частка операційного доходу працюватиме не на покриття операційних витрат, а на одержання прибутку від операційної діяльності.

Показник запасу фінансової стійкості визначається за формулою:

$$ЗФС = \frac{ОД - ПР}{ОД} \times 100, \quad (3)$$

де ЗФС – запас фінансової стійкості, %;

ОД – операційний дохід, тис. грн.;

ПР – поріг рентабельності, тис. грн.

Запас фінансової стійкості – це відносний показник, який характеризує максимально допустимий відсоток зменшення фактичного операційного доходу до того рівня, поки операційна діяльність залишиться беззбитковою. Чим вище значення запасу фінансової стійкості, тим більш фінансово стійким є аграрне підприємство з точки зору забезпечення прибутковості операційної діяльності, тим менший ризик настання збитковості. Запас фінансової стійкості характеризує той рівень захищеності операційної діяльності, який є в підприємства на момент розрахунку і яким можна скористатися на випадок несприятливих обставин, наприклад, при зменшенні обсягів виробництва або реалізації продукції. У той же час рівень запасу фінансової стійкості визначає захищеність кредиторів і постачальників від можливої несплати підприємством коштів за рахунками.

Розглянемо приклад розрахунку показників порогу рентабельності й запасу фінансової стійкості за інформацією звітності сільськогосподарського підприємства (табл. 2).

Таблиця 2

Показники порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості підприємства

№ з/п	Показники	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)	
				абсолютне	відносне, %
1.	Операційний дохід, тис. грн.	18569,7	21266,3	+2696,6	+14,5
2.	Операційні витрати, тис. грн.	13282,9	16226,2	+2943,3	+22,2
	у тому числі:				
	а) змінні витрати	11015,9	13611,0	+2595,1	+23,6
	б) постійні витрати	2267,0	2615,2	+348,2	+15,4
3.	Прибуток від операційної діяльності, тис. грн. (n.1 – n.2)	5286,8	5040,1	-246,7	-4,7
4.	Маржинальний дохід, тис. грн. (n.1 – n.2а, або n.2б + n.3)	7553,8	7655,3	+101,5	+1,3
5.	Питома вага (коефіцієнт) маржинального доходу в операційному доході (n.4 ÷ n.1)	0,407	0,360	-0,047	x
6.	Поріг рентабельності, тис. грн. (n.2б ÷ n.5)	5570,0	7264,4	+1694,4	+30,4
7.	Питома вага порогу рентабельності в операційному доході, % (n.6 ÷ n.1 x 100)	30,0	34,2	+4,2	x
8.	Зона фінансової стійкості, тис. грн. (n.1 – n.6)	12999,7	14001,9	+1002,2	+7,7
9.	Запас фінансової стійкості, % (n.8 ÷ n.1 x 100)	70,0	65,8	-4,2	x

За інформацією табл. 2 у звітному році порівняно з базовим роком при збільшенні операційного доходу на 2696,6 тис. грн. (14,5%) операційні витрати зросли на 2943,3 тис. грн. (22,2%). Підсумком такої динаміки стало зменшення прибутку від операційної діяльності на 246,7 тис. грн., що становить 4,7%. Серед операційних витрат змінні витрати зросли на 2595,1 тис. грн. (23,6%), а постійні витрати – на 348,2 тис. грн. (15,4%).

Негативним з точки зору динаміки фінансової стійкості підприємства є не лише збільшення абсолютного показника порогу рентабельності (на 1694,4 тис. грн., або 30,4%), а й зростання його питомої ваги в операційному доході з 30,0 до 34,2%. Тобто, якщо в базовому році для покриття операційних витрат використовувалася сума операційного доходу, що становила 30,0% від фактичного доходу, то вже в звітному році – відповідно 34,2%. Незважаючи на зниження запасу фінансової стійкості з 70,0 до 65,8%, рівень даного показника залишається високим і свідчить про стабільність роботи сільськогосподарського підприємства за критерієм забезпечення прибутковості операційної діяльності.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на з'ясування характеру впливу факторів на зміну показників порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості.

Згідно формул (1) і (2) побудуємо модель факторного аналізу показника порогу рентабельності:

$$PP = \frac{PV}{KMД} = \frac{PV}{\frac{MД}{OD}} = \frac{PV \times OD}{MД} = \frac{OD \times PV}{OD - ZB} \quad (4)$$

Отже, на зміну порогу рентабельності впливають три фактори: 1) операційний дохід; 2) постійні витрати; 3) змінні витрати.

Для проведення факторного аналізу доцільно скористатися методичним способом ланцюгових підстановок, який передбачає розрахунок умовних значень результативного показника (за даними табл. 2), тис. грн.:

1. Показник умовний 1:

$$PP_{ум1} = \frac{OD_1 \times PV_0}{OD_1 - ZB_0} \quad (5)$$

де OD_1 – операційний дохід звітного періоду, тис. грн.;

PV_0 – постійні витрати базового періоду, тис. грн.;

ZB_0 – змінні витрати базового періоду, тис. грн.

$$PP_{ум1} = 4703,3.$$

2. Показник умовний 2:

$$PP_{ум2} = \frac{OD_1 \times PV_1}{OD_1 - ZB_0} \quad (6)$$

де PV_1 – постійні витрати звітного періоду, тис. грн.

$$PP_{ум2} = 5425,7.$$

Тоді, загальна зміна (+,-) показника порогу рентабельності в звітному періоді порівняно з базовим періодом, тис. грн.:

$$\Delta PP = PP_1 - PP_0 \quad (7)$$

$$\Delta PP = 7264,4 - 5570,0 = +1694,4,$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) операційного доходу:

$$\Delta PP_{OD} = PP_{ум1} - PP_0 \quad (8)$$

$$\Delta PP_{PV} = 4703,3 - 5570,0 = -866,7;$$

2) постійних витрат:

$$\Delta PP_{ПВ} = PP_{УМ2} - PP_{УМ1}; \quad (9)$$

$$\Delta PP_{ПВ} = 5425,7 - 4703,3 = +722,4;$$

3) змінних витрат:

$$\Delta PP_{ЗВ} = PP_1 - PP_{УМ2}; \quad (10)$$

$$\Delta PP_{ЗВ} = 7264,4 - 5425,7 = +1838,7.$$

Таким чином, збільшення порогу рентабельності в звітному році порівняно з базовим роком на 1694,4 тис. грн. (30,4%) відбулося під впливом наступних факторів. Внаслідок збільшення постійних витрат на 348,2 тис. грн. (15,4%), а також змінних витрат на 2595,1 тис. грн. (23,6%) поріг рентабельності зріс відповідно на 722,4 і 1838,7 тис. грн. Лише за рахунок збільшення операційного доходу на 2696,6 тис. грн. (14,5%) поріг рентабельності зменшився на 866,7 тис. грн. Отже, головним фактором збільшення порогу рентабельності стало зростання змінних витрат.

Згідно формул (3) і (4) побудуємо модель факторного аналізу показника запасу фінансової стійкості:

$$\begin{aligned} ЗФС &= \frac{ОД - PP}{ОД} \times 100 = \frac{ОД - \frac{ОД \times ПВ}{ОД - ЗВ}}{ОД} \times 100 = \left(1 - \frac{ПВ}{ОД - ЗВ} \right) \times 100 = \\ &= \frac{ОД - ПВ - ЗВ}{ОД - ЗВ} \times 100. \end{aligned} \quad (11)$$

Отже, на зміну запасу фінансової стійкості впливають ті ж фактори, що й на зміну порогу рентабельності.

Скористайтесь способом ланцюгових підстановок, за даними табл. 2 проведемо розрахунок умовних значень показника запасу фінансової стійкості, %:

1. Показник умовний 1:

$$ЗФС_{УМ1} = \frac{ОД_1 - ПВ_0 - ЗВ_0}{ОД_1 - ЗВ_0}, \quad (12)$$

де $ОД_1$ – операційний дохід звітного періоду, тис. грн.;

$ПВ_0$ – постійні витрати базового періоду, тис. грн.;

$ЗВ_0$ – змінні витрати базового періоду, тис. грн.

$$ЗФС_{УМ1} = 77,9.$$

2. Показник умовний 2:

$$ЗФС_{УМ2} = \frac{ОД_1 - ПВ_1 - ЗВ_0}{ОД_1 - ЗВ_0}, \quad (13)$$

де $ПВ_1$ – постійні витрати звітного періоду, тис. грн.

$$ЗФС_{УМ2} = 74,5.$$

Тоді, загальна зміна (+,-) показника запасу фінансової стійкості в звітному періоді порівняно з базовим періодом, відсоткових пунктів:

$$\Delta ЗФС = ЗФС_1 - ЗФС_0, \quad (14)$$

$$\Delta ЗФС = 65,8 - 70,0 = -4,2;$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) операційного доходу:

$$\Delta ЗФС_{ОД} = ЗФС_{УМ1} - ЗФС_0; \quad (15)$$

$$\Delta ЗФС_{ОД} = 77,9 - 70,0 = +7,9;$$

2) постійних витрат:

$$\Delta ЗФС_{ПВ} = ЗФС_{УМ2} - ЗФС_{УМ1}; \quad (16)$$

$$\Delta ЗФС_{ПВ} = 74,5 - 77,9 = -3,4;$$

3) змінних витрат:
$$\Delta Z\Phi C_{ЗВ} = Z\Phi C_1 - Z\Phi C_{УМ2}; \quad (17)$$

$$\Delta Z\Phi C_{ЗВ} = 65,8 - 74,5 = -8,7.$$

Таким чином, запас фінансової стійкості підприємства знизився з 70,0% у базовому році до 65,8% у звітному році, тобто на 4,2 відсоткових пунктів. При цьому внаслідок збільшення постійних витрат на 348,2 тис. грн. (15,4%), а також змінних витрат на 2595,1 тис. грн. (23,6%) запас фінансової стійкості зменшився відповідно на 3,4 і 8,7 відсоткових пунктів. Єдиним фактором, який позитивно вплинув на зміну результативного показника, стало збільшення операційного доходу на 2696,6 тис. грн., що становить 14,5%. Завдяки цьому запас фінансової стійкості підвищився на 7,9 відсоткових пунктів. Отже, головним фактором зниження запасу фінансової стійкості стало збільшення змінних витрат.

Висновки. Основна мета аналізу фінансової стійкості полягає у визначенні спроможності аграрного підприємства протистояти негативній дії зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на його фінансовий стан. Підсумком такого аналізу повинен бути висновок щодо спроможності підприємства здійснювати фінансово-господарську діяльність, отримувати прибуток в умовах економічної самостійності, готовності до погашення своїх боргів, а також щодо вірогідності збереження такого стану підприємства. Цьому сприятимуть результати розрахунку та поглибленого факторного аналізу показників порогу рентабельності й запасу фінансової стійкості як основи обґрунтування шляхів забезпечення стабільності функціонування суб'єктів господарювання в ринковому економічному середовищі.

Список використаної літератури:

1. Економічний аналіз: Навч. посібник / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбатов; За ред. акад. НАНУ, проф. М.Г. Чумаченка. – К.: КНЕУ, 2001. – 540 с.
2. Економічний аналіз: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит»/ За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП «Рута», 2003. – 680 с.
3. Крамаренко Г.О. Фінансовий аналіз і прогнозування. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.
4. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз сільськогосподарських підприємств: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2004. – 365 с.
5. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 580 с.
6. Павловська О.В., Притуляк Н.М., Невмержицька Н.Ю. Фінансовий аналіз: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2002. – 388 с.
7. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання. Підручник. – Тернопіль: Екон. думка, 2004. – 416 с.
8. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посіб.- 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2005. – 662 с.
9. Фінансово-економічний аналіз: Підручник / Буряк П.Ю., Римар М.В., Бець М.Т. та ін. Під заг. ред. П.Ю. Буряка, М.В. Римара. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 528 с.
10. Цал-Цалко Ю.С. Фінансовий аналіз. Підручник. – Київ: Центр учбової літератури, 2008. – 566 с.
11. Шморгун Н.П., Головка І.В. Фінансовий аналіз. Навчальний посібник. – К.: ЦНЛ, 2006. – 528 с.

Тютюнник Юрій Михайлович

Кандидат економічних наук

Доцент

Доцент кафедри фінансово-економічного аналізу та статистики

Полтавська державна аграрна академія

Вул. Сковороди, 1/3, м. Полтава, 36003

Контактні телефони: моб. 8-097-261-71-59

роб. 8-(05322)-2-29-91

дом. 8-(0532)-63-17-69